

2. WYBRANE ASPEKTY SYTUACJI DEMOGRAFICZNO-SPOŁECZNEJ

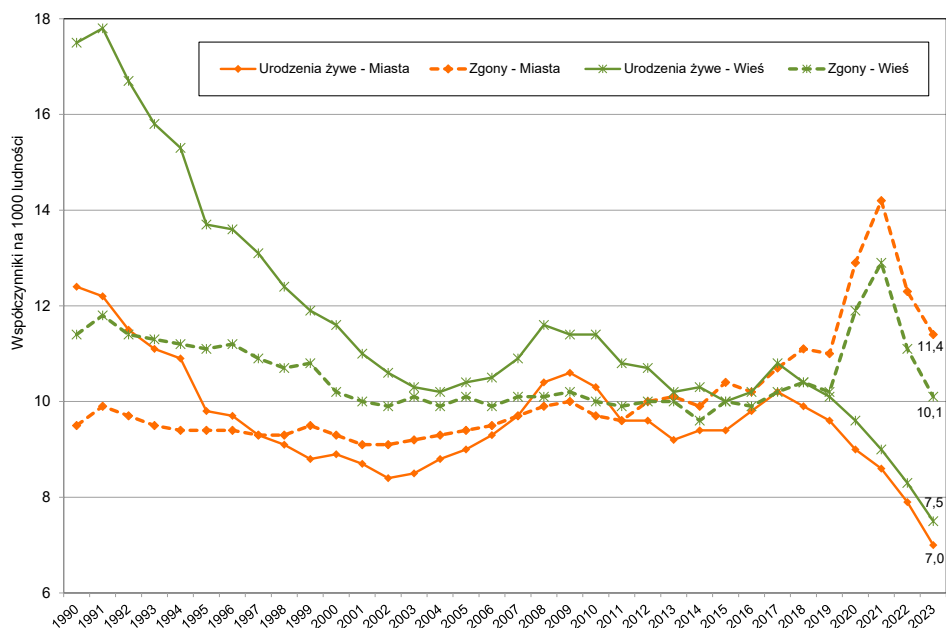
Bogdan Wojtyniak, Jakub Stokwiszewski, Aneta Trochonowicz,
Rafał Halik, Daniel Rabczenko

Celem poniższego rozdziału jest przedstawienie sytuacji demograficzno-społecznej ludności Polski na tle sytuacji w krajach Unii Europejskiej (UE-27) w obszarach ważnych z punktu widzenia zdrowia publicznego. W analizie wykorzystano przede wszystkim dane z baz Głównego Urzędu Statystycznego (GUS) oraz Europejskiego Urzędu Statystycznego (Eurostat).

Liczba ludności Polski po 2011 r. zmniejsza się i w końcu 2023 r. wynosiła 37 637,1 tys. osób. W porównaniu z wynikami Narodowego Spisu Ludności i Mieszkań z 2011 r., liczba ludności wg Narodowego Spisu Ludności i Mieszkań z 2021 r. była mniejsza o około 476 tys., tj. o 1,2%. Saldo migracji zagranicznych było ujemne do 2015 r. a od 2016 r. różnica między liczbą imigrantów i emigrantów ma już stale wartość dodatnią, która w 2023 r. wynosiła 6,8 tys. osób¹. Również przyrost naturalny (różnica między liczbą urodzeń i liczbą zgonów) od 2012 r. ma stale wartość ujemną w miastach, a w 2015 r. i od 2019 r. jest ujemny również na wsi (ryc. 2.1). W skali całego kraju ujemny przyrost naturalny występuje stale od 2013 r. Spośród 27 krajów Unii Europejskiej w 2023 r. ujemny przyrost naturalny miało 20 krajów oraz UE ogółem, a w 8 krajach zmniejszeniu uległa liczba ludności ogółem². Według danych Eurostatu mieszkańcy Polski stanowią obecnie 8,2% ogółu ludności UE co plasuje nasz kraj na piątej pozycji pod względem wielkości populacji.

¹ Rocznik Demograficzny 2024, GUS Warszawa 2024

² https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/demo_gind__custom_15826549/default/table?lang=en

Ryc. 2.1. Ruch naturalny ludności w Polsce w miastach i na wsi w latach 1990–2023 (dane GUS)

Kobiety stanowią ponad połowę ludności (51,7%) i na każdych 100 mężczyzn przypada 107 kobiet (tabela 2.1). Ta nadwyżka liczebna kobiet nad mężczyznami pojawia się dopiero w wieku 50–54 lata (w miastach 40–44 lata a na wsi 65–69 lat), a w coraz starszych grupach wieku zwiększa się bardzo szybko. W wieku 65 lat i starszym na 100 mężczyzn przypada już 148 kobiet zaś w wieku podeszłym, 85 lat i więcej, na 100 mężczyzn przypada aż 258 kobiet (stanowią one 72,1% ogółu ludności Polski w tym wieku). W wieku poniżej 50 lat obserwuje się stałą przewagę liczebną mężczyzn nad kobietami (wśród noworodków chłopcy stanowią większość w 2023 r. 51,2%), która zmniejsza się stopniowo przede wszystkim w wyniku wyższej przedwczesnej umieralności mężczyzn w porównaniu z kobietami.

Udział procentowy dzieci i młodzieży w wieku poniżej 20 lat powoli, ale systematycznie zmniejsza się od drugiej połowy lat 80. i w 2023 r. grupa ta stanowiła jedną piątą (20,1%) ogółu ludności, a więc tyle samo co osoby w wieku 65 lat i więcej, które stopniowo zwiększają swój udział w ogólnej liczbie ludności (tabela 2.1).

Ludność Polski jest przeciętnie młodsza niż większości krajów Unii Europejskiej (UE-27). Według danych urzędu statystycznego Unii Europejskiej Eurostatu na 1.01.2024 (oszacowane dane wstępne) mediana wieku mieszkańców całej Unii wynosiła 44,7 lat a Polski 43,0 lat natomiast odsetek osób w wieku 65 lat i więcej wynosił odpowiednio 21,6% i 20,5%.

Tabela 2.1. Ludność Polski wg płci, charakteru miejsca zamieszkania i wybranych grup wieku w latach 2013–2023 (wg stanu na 31 grudnia)

Rok	Ogółem	Mężczyźni	Kobiety	Miasta	Wieś	Liczba kobiet na 100 mężczyzn	Ludność (%)		
	liczby w tysiącach						poniżej 20 lat	65 lat i więcej	w mia- stach
2013	38 496	18 630	19 866	23 258	15 238	107	20,5	14,7	60,4
2014	38 479	18 620	19 859	23 216	15 262	107	20,3	15,3	60,3
2015	38 437	18 598	19 839	23 166	15 271	107	20,1	15,8	60,3
2016	38 433	18 593	19 840	23 129	15 304	107	20,0	16,4	60,2
2017	38 434	18 593	19 840	23 109	15 324	107	20,0	17,0	60,1
2018	38 411	18 582	19 829	23 067	15 344	107	20,0	17,5	60,1
2019	38 383	18 567	19 816	23 033	15 350	107	20,0	18,1	60,0
2020	38 089	18 417	19 671	22 777	15 311	107	20,2	18,5	59,8
2021	37 908	18 323	19 585	22 624	15 284	107	20,3	18,9	59,7
2022	37 766	18 249	19 517	22 490	15 276	107	20,2	19,5	59,6
2023	37 637	18 182	19 454	22 377	15 260	107	20,1	20,1	59,5

Źródło: na podstawie danych GUS

Jak wynika z prognoz opracowanych przez Eurostat ta korzystna dla Polski różnica będzie się stopniowo zmniejszać i w połowie obecnego wieku zarówno mediana wieku jak i odsetek osób w wieku 65 lat i więcej (ale nie najstarszych 80 lat i więcej) będą w Polsce wyższe od przeciętnych dla krajów UE-27 (tabela. 2.2). Warto zwrócić uwagę, że w Polsce odsetek osób najstarszych tzn. w wieku 80 lat i starszym najszybciej będzie wzrastał w latach 2025–2040 natomiast udział grupy 65–79 lat będzie wyraźnie wzrastał dopiero w latach 2040–2055.

Zachodzące zmiany w strukturze wieku ludności i problem starzenia się populacji znajdują swoje odbicie w ważnych wskaźnikach demograficzno-społecznych. Jednym z nich jest tzw. wskaźnik obciążenia osobami starszymi obliczany jako stosunek liczby osób starszych w wieku, w którym są one zazwyczaj nieaktywne ekonomicznie (tj. w wieku 65 lat i więcej) do liczby osób w wieku aktywności zawodowej (w tym przypadku w wieku 20–64 lata). Jak pokazuje rycina 2.2 w kolejnych dekadach będziemy obserwować duży wzrost tego wskaźnika, a więc szybszy wzrost populacji osób starszych niż w wieku aktywności zawodowej, zarówno w Polsce jak i w całej UE (aczkolwiek zróżnicowany między krajami), przy czym w Polsce ta zmiana będzie większa.

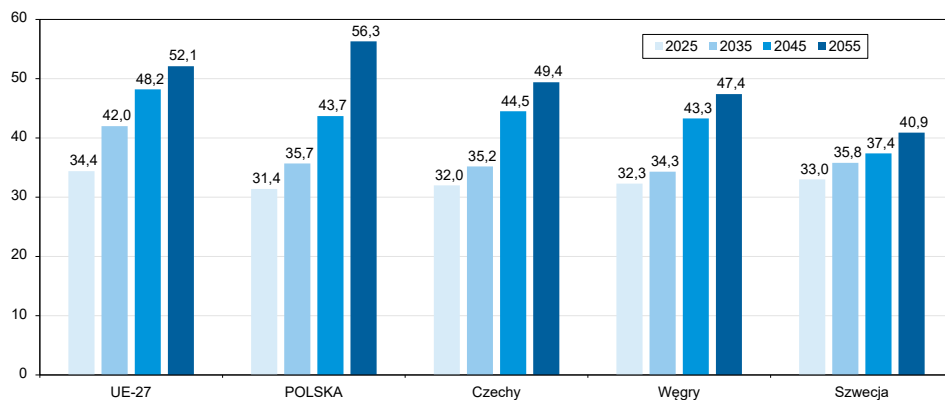
Proces zachodzących zmian struktury wieku i starzenia się ludności Polski dobrze ilustrują zmiany widoczne w piramidzie wieku polskiej populacji i zasadniczy wzrost liczby ludności w najstarszych grupach wieku (ryc. 2.3).

Tabela 2.2. Prognozowana mediana wieku oraz odsetek osób w wieku 65 lat i więcej oraz 80 lat i więcej w Polsce, UE i wybranych krajach w latach 2025–2055

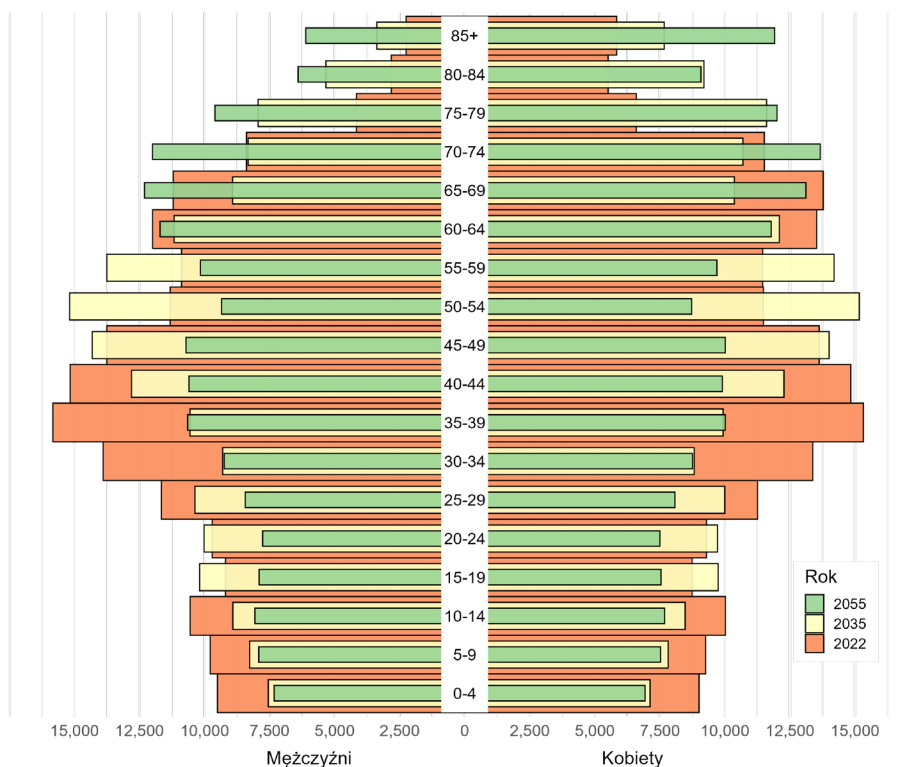
Kraj	2025	2035	2045	2055
Mediana wieku ludności				
UE-27	44,8	46,6	47,7	48,3
Czechy	44,0	46,1	46,4	46,1
Niemcy	45,1	45,9	47,0	46,9
Polska	42,7	47,0	49,4	49,4
Szwecja	40,8	42,5	43,1	44,0
Węgry	44,6	45,7	46,8	47,0
Włochy	49,0	51,0	51,4	51,9
Odsetek ludności w wieku 65 lat i więcej				
UE-27	21,8	25,5	28,1	29,6
Czechy	20,4	22,2	26,3	28,1
Niemcy	22,5	26,5	26,8	27,6
Polska	20,2	22,8	26,5	31,2
Szwecja	20,5	22,1	22,9	24,4
Węgry	20,8	21,8	25,9	27,5
Włochy	24,7	29,8	33,4	33,6
Odsetek ludności w wieku 80 lat i więcej				
UE-27	6,1	7,8	9,9	11,6
Czechy	4,7	7,1	7,6	9,5
Niemcy	7,2	7,4	10,1	10,9
Polska	4,2	7,0	9,0	9,9
Szwecja	6,0	7,4	8,0	9,1
Węgry	4,9	6,5	7,2	9,1
Włochy	7,8	9,3	11,8	14,9

Źródło: dane Eurostat, EUROPOP2023

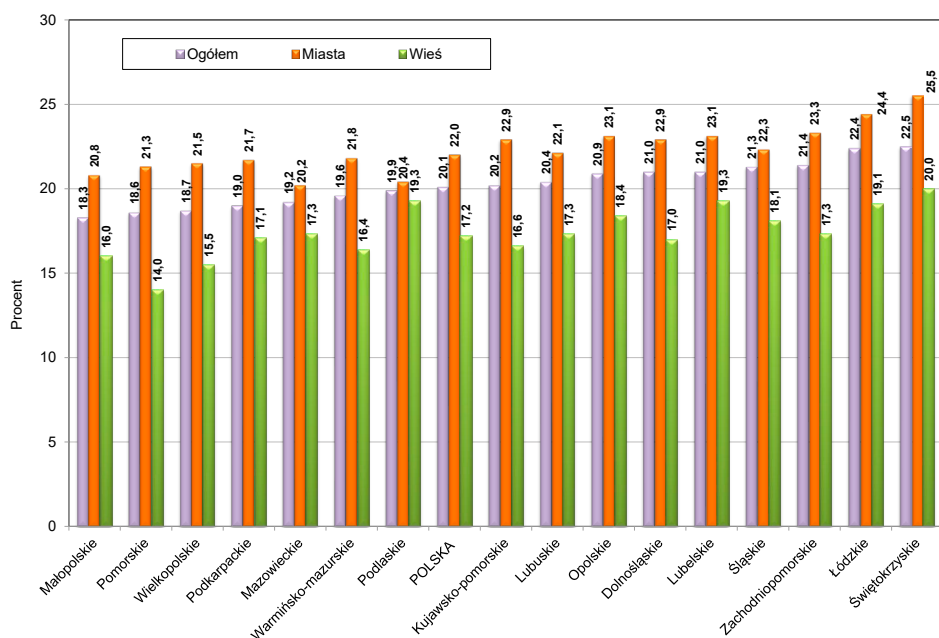
Mieszkańcy miast są przeciętnie starsi niż mieszkańcy wsi – udział osób starszych, w wieku 65 lat i więcej, w 2023 r. wśród mieszkańców miast wynosił 22,0% a wsi 17,2%, natomiast mediany wieku wynosiły odpowiednio 43,8 i 41,3 lat. Najwyższym odsetkiem osób w wieku 65 lat i więcej mieszkających w miastach charakteryzuje się woj. świętokrzyskie i łódzkie, natomiast najniższym woj. małopolskie (ryc. 2.4). Największa różnica w strukturze wieku mieszkańców miast i wsi występuje w woj. pomorskim, gdzie udział osób starszych w miastach jest o 7,3 punktu procentowego (pp.) większy niż na wsi a przeciętny wiek (mediana) mieszkańców miast jest większy niż mieszkańców wsi o 4,2 lat.

Ryc. 2.2. Wskaźnik obciążenia osobami starszymi (liczba osób w wieku 65 lat i więcej/liczba osób w wieku 20–64 lata) w Polsce i przeciętny w UE oraz wybranych krajach, prognozowany na lata 2025–2055 (dane Eurostat – EUROPOP2023)

Ryc. 2.3. Ludność Polski wg płci i wieku w 2022 r. oraz prognozowana na lata 2035 i 2055 (dane Eurostat EUROPOP2023)

Ryc. 2.4. Odsetek osób w wieku 65 lat i więcej ogółem, w miastach i na wsi wg województw w 2023 r. (na podstawie danych GUS)

Odsetek osób mieszkających w miastach ma po 2000 r. tendencję zniżkową i w 2023 r. wynosił 59,5%. Według prognozy GUS odsetek ten będzie powoli, ale systematycznie nadal zmniejszał się. Najbardziej zurbanizowanym województwem jest woj. śląskie, gdzie w 2023 r. 75,8% ludności mieszkało w miastach, natomiast prawie o połowę mniejszy odsetek ludności miejskiej jest w woj. podkarpackim – 41,0%. Ponadto jeszcze w trzech województwach – lubelskim, małopolskim i świętokrzyskim mieszkańcy miast stanowili mniej niż połowę ludności województwa.

Liczba urodzeń żywych po 2017 r. zmniejsza się zarówno w wartościach bezwzględnych jak i w odniesieniu do liczby ludności (tabela 2.3). Zmniejszanie się liczby urodzeń występuje zarówno w miastach jak i na wsi. Jedną z podstawowych miar charakteryzujących wielkość liczby urodzeń jest całkowity wskaźnik dzietności. Określa on średnią liczbę dzieci, które urodziłaby kobieta w ciągu całego okresu rozrodczego (15–49 lat) przy założeniu, że w poszczególnych fazach tego okresu rodziłaby zgodnie ze współczynnikami dzietności właściwymi dla danego wieku, mierzonymi w danym roku. Innymi słowy współczynnik dzietności jest liczony w oparciu o sumę cząstkowych współczynników płodności. Przyjmuje się, że jeżeli współczynnik dzietności waha się w przedziale 2,10–2,15, można mówić o tzw.

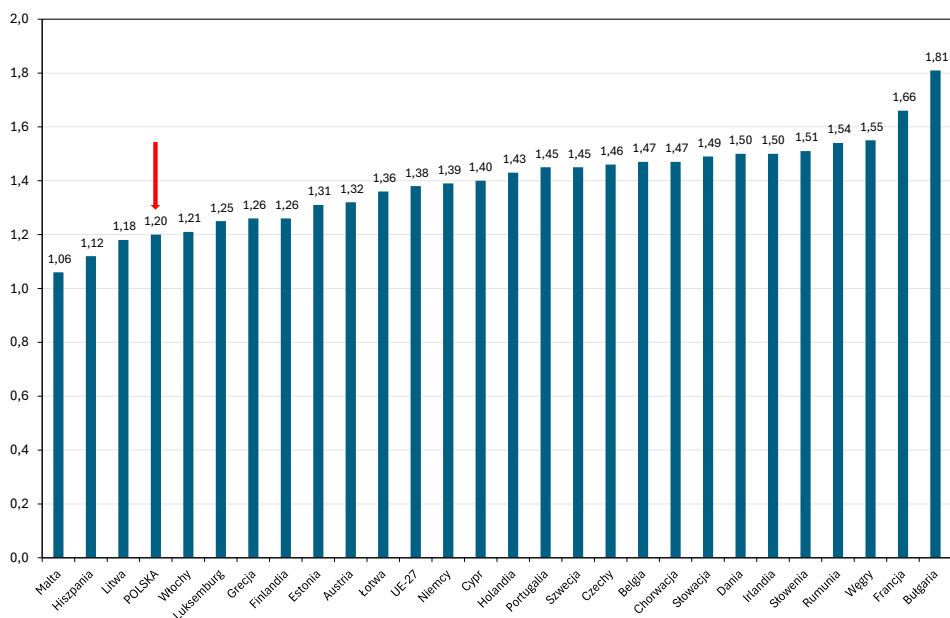
prostej zastępowalności pokoleń, co oznacza, że pokolenie rodziców jest zastępowane przez pokolenie dzieci. Jak pokazuje ryc. 2.5 Polska należy do krajów o jednej z najniższej wartości tego wskaźnika (wg Eurostatu oszacowanie wstępne 1,20, wg GUS 1,16). Należy również zauważyć, że we wszystkich krajach UE jego wartość jest znacznie poniżej 2.0 a wartość średnia dla UE wynosi zaledwie 1,38.

Tabela 2.3. Urodzenia w Polsce w wybranych latach 2011–2023

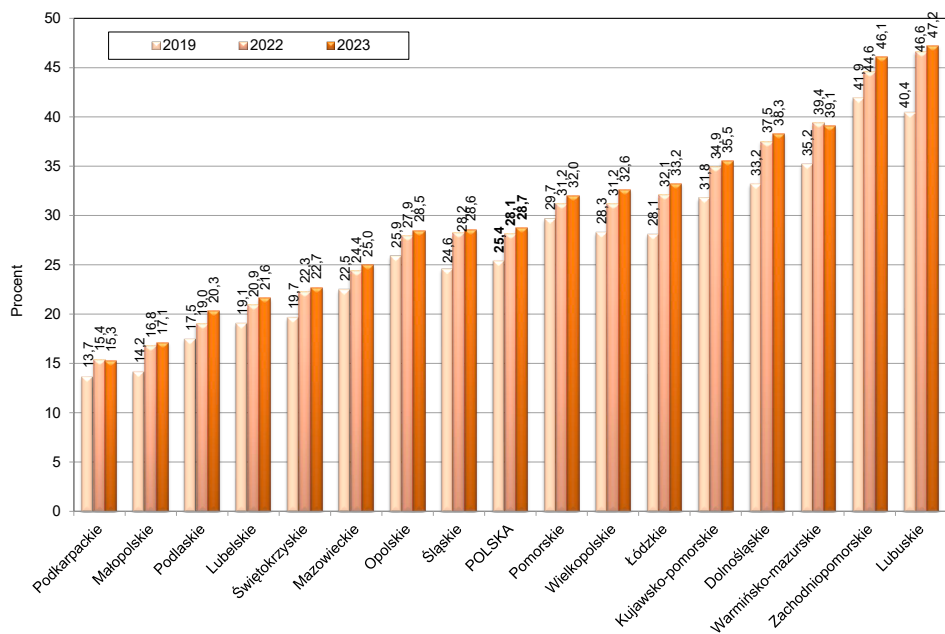
Rok	Urodzenia żywe			Urodzenia martwe	
	liczba (w tysiącach)	na 1000 ludności	Pozamałżeńskie jako % urodzeń żywych	liczba	% ogółu urodzeń
2011	388,4	10,1	21,2	1 653	0,42
2012	386,3	10,0	22,3	1 601	0,41
2013	369,6	9,6	23,4	1 386	0,37
2014	375,2	9,7	24,2	1 341	0,36
2015	369,3	9,6	24,6	1 075	0,29
2016	382,3	9,9	25,0	1 147	0,30
2017	401,2	10,5	24,1	1 101	0,27
2018	388,2	10,1	26,4	1 277	0,33
2019	375,0	9,8	25,4	1 238	0,33
2020	355,3	9,3	26,4	1 231	0,35
2021	331,5	8,7	26,7	1 220	0,37
2022	305,1	8,1	28,1	1 023	0,34
2023	272,5	7,2	28,7	918	0,34

Źródło: na podstawie danych GUS

Częściej niż co czwarte dziecko rodzące się obecnie w Polsce jest urodzone poza formalnym związkiem małżeńskim (tabela 2.3). Odsetek takich urodzeń od szeregu lat systematycznie zwiększa się i w latach 2011–2023 zwiększył się o ponad jedną trzecią. Obserwuje się duże zróżnicowanie międzywojewódzkie wielkości tego odsetka jak i jego zmian w czasie. W latach 2019–2023 odsetek urodzeń pozamałżeńskich był zdecydowanie najwyższy w woj. zachodniopomorskim i lubuskim (ryc. 2.6a). Z drugiej strony trzykrotnie niższa częstość urodzeń pozamałżeńskich występuje w woj. podkarpackim (i tylko niewiele większa jest w woj. małopolskim). Odsetek urodzeń pozamałżeńskich jest wyższy w miastach niż na wsi (w 2023 r. 32,9% vs 22,9%), przy czym największa różnica jest w woj. śląskim (16,3 pp.) i łódzkim (16,0 pp.) a praktycznie jednakowa częstość w miastach i na wsi jest w woj. zachodniopomorskim (różnica 0,2 pp.).

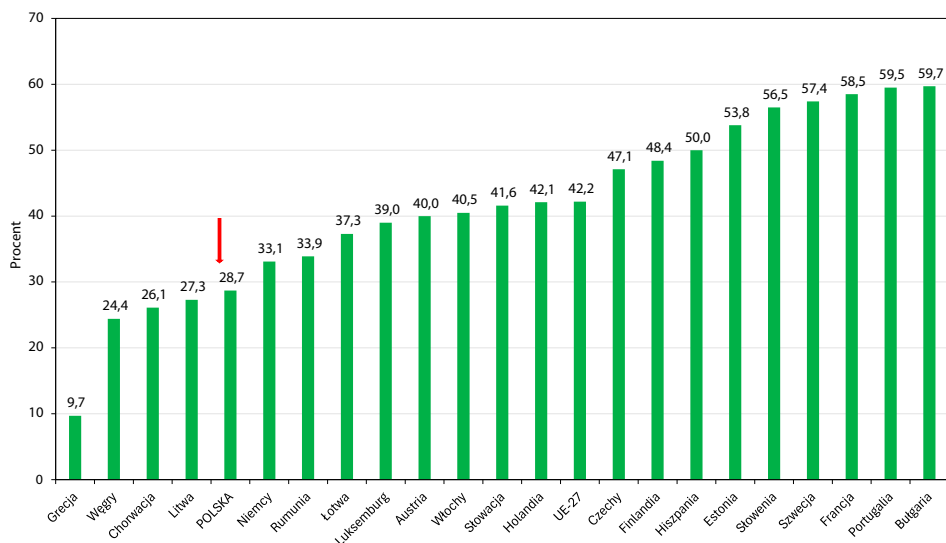

Ryc. 2.5. Całkowity wskaźnik dzietności w krajach UE-27 w 2023 r. (dane Eurostat)

Ryc. 2.6a. Odsetek urodzeń pozamałżeńskich wśród urodzeń żywych wg województw w latach 2019, 2022 i 2023 (dane GUS)

Jak wynika z danych Eurostatu odsetek urodzeń pozamażeńskich w Polsce należy do niskich na tle dwudziestu siedmiu krajów UE, niższa częstość tych urodzeń niż w naszym kraju jest tylko w Grecji, na Węgrzech, w Chorwacji, i na Litwie (ryc. 2.6b). W sześciu krajach takie urodzenia stanowią ponad połowę wszystkich urodzeń. Łącznie we wszystkich krajach UE średnio 42,2% dzieci nie rodzi się w formalnych związkach małżeńskich.

Ryc. 2.6b. Odsetek urodzeń pozamażeńskich wśród urodzeń żywych w krajach UE-27 w 2023 r. (dane Eurostat)

W 2023 r. 5,7% urodzeń żywych stanowiły urodzenia o tzw. niskiej masie urodzeniowej, czyli noworodków, których ciężar przy urodzeniu wynosił poniżej 2500 g (tabela 2.4). Od 2017 r. obserwuje się stabilizację częstości takich urodzeń. Dzieci o niskiej masie urodzeniowej w Polsce rodzą się rzadziej niż przeciętnie w krajach Unii Europejskiej – wg szacunków WHO w 2022 r. odsetek ten dla UE-27 wynosił 6,5% (WHO HFA DB³).

Zróznicowanie międzywojewódzkie odsetka noworodków o niskiej masie urodzeniowej w ostatnich latach nieznacznie zwiększa się. W okresie 2018–2023 najmniej korzystna sytuacja (największy odsetek takich noworodków) występowała w woj. śląskim, gdzie odsetek ten ostatnio systematycznie zwiększa się, w lubuskim i lubelskim a najbardziej korzystna w woj. podlaskim i pomorskim (ryc. 2.7).

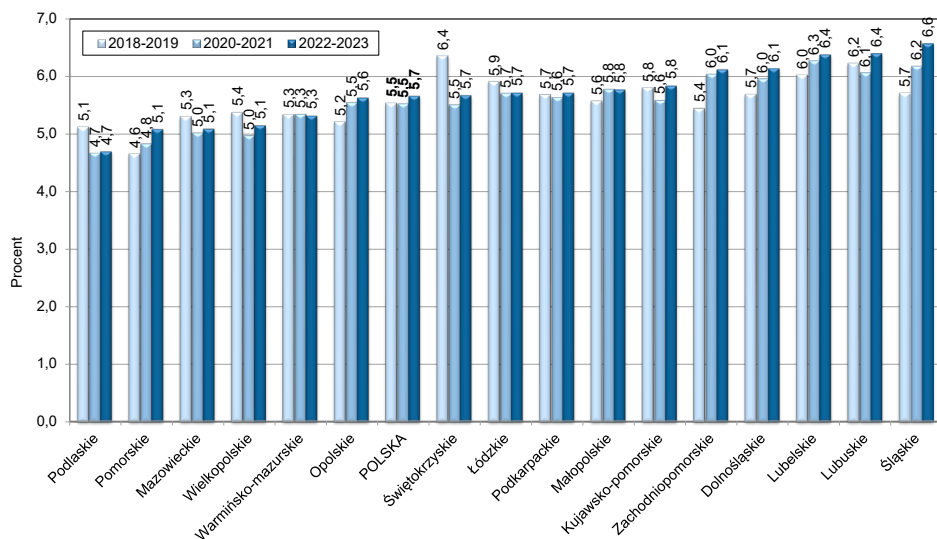
³ https://gateway.euro.who.int/en/indicators/hfa_600-7100-of-live-births-weighing-2500-g-or-more/#id=19695

Tabela 2.4. Urodzenia żywe według wagi noworodka przy urodzeniu w wybranych latach 2013–2023

Rok	Urodzenia żywe				
	ogółem	poniżej 2500g		2500g i więcej	
		liczba	procent ¹	liczba	procent ¹
2013	369 576	22 019	6,0	347 553	94,0
2014	375 160	22 211	5,9	352 940	94,1
2015	369 308	21 351	5,8	346 611	94,2
2016	382 257	22 314	5,8	359 929	94,2
2017	401 982	23 062	5,7	378 877	94,3
2018	388 178	21 451	5,5	366 686	94,5
2019	374 954	21 174	5,6	353 724	94,3
2020	356 540	19 991	5,6	336 454	94,4
2021	331 511	18 761	5,7	312 631	94,3
2022	305 132	17 342	5,7	287 696	94,3
2023	272 451	15 330	5,6	257 091	94,4

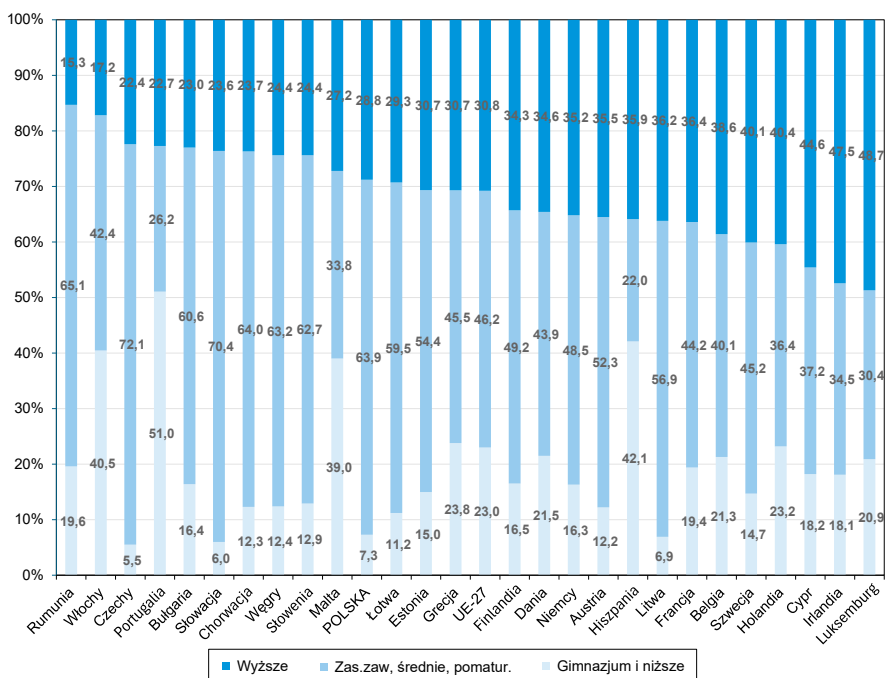
¹ Uwzględniono tylko urodzenia żywe o ustalonej wadze noworodka przy urodzeniu

Źródło: na podstawie danych GUS

Ryc. 2.7. Odsetek żywo urodzonych noworodków o niskiej masie urodzeniowej (poniżej 2500g) wg województw, 2018–2019, 2020–2021 i 2022–2023 (na podstawie danych GUS)

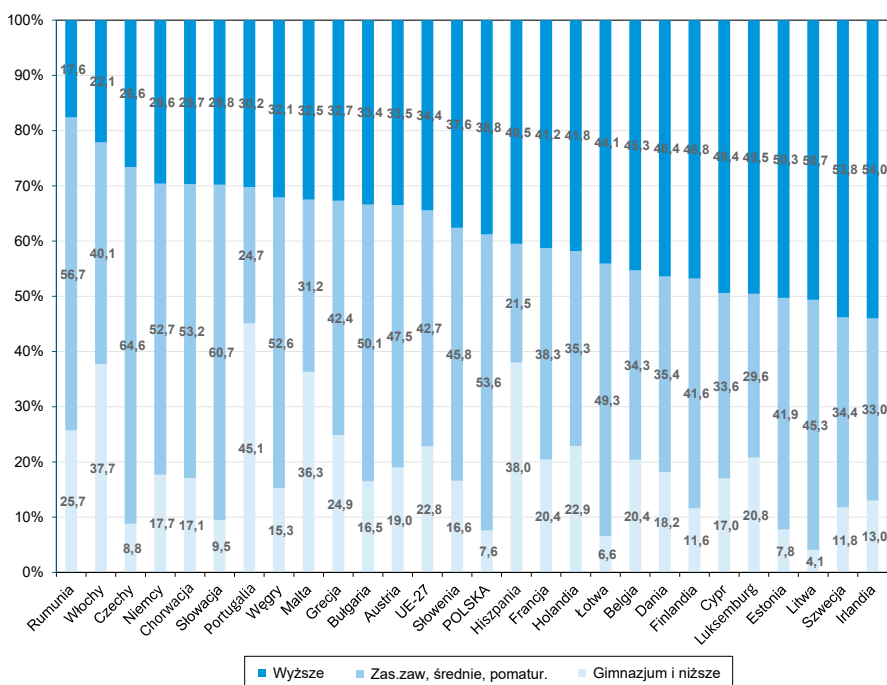
Status społeczno-ekonomiczny ma uznany, niezwykle istotny wpływ na stan zdrowia. Struktura społeczno-ekonomiczna ludności Polski na tle pozostałych krajów

UE-27 jest mniej korzystna, aczkolwiek z pewnymi wyjątkami. Do najważniejszych wyznaczników statusu społecznego należy poziom wykształcenia. Prezentowane grupy wykształcenia zostały utworzone przez Eurostat na podstawie kategoryzacji poziomów wykształcenia międzynarodowej klasyfikacji ISCED-11⁴: gimnazjum i niższe – kategorie 0–2, zasadnicze zawodowe, średnie, pomaturalne – kategorie 3–4, wyższe – kategorie 5–8. Pomimo tego, że odsetek osób z wykształceniem wyższym bardzo wzrósł w Polsce w ostatnich latach to jednak wśród mężczyzn jest on wciąż nieznacznie niższy niż przeciętnie w krajach UE, ale jest już wyższy niż w Czechach, na Słowacji i Węgrzech (ryc. 2.8a). Za korzystny fakt należy uznać mniejszy w Polsce niż w UE ogółem odsetek mężczyzn o najniższym poziomie wykształcenia. Odsetek kobiet z wykształceniem wyższym jest w Polsce większy od przeciętnego dla UE-27, ale niższy niż na przykład w Litwie, Estonii, Łotwie (ryc. 2.8b). Podobnie jak w przypadku mężczyzn odsetek kobiet o najniższym poziomie wykształcenia jest w Polsce wyraźnie mniejszy niż przeciętny dla krajów UE.

Ryc. 2.8a. Struktura wykształcenia mężczyzn w wieku 25–74 lata wg ukończonego wykształcenia w Polsce i pozostałych krajach UE-27 w 2023 r. (dane Eurostat, badanie EU-LFS)

⁴ <https://uis.unesco.org/en/topic/international-standard-classification-education-isced>

Ryc. 2.8b. Struktura wykształcenia kobiet w wieku 25–74 lata wg ukończonego wykształcenia w Polsce i w pozostałych krajach UE w 2023 r. (dane Eurostat, badanie EU-LFS)

Wprawdzie sytuacja ekonomiczna w Polsce poprawia się i wzrost Produktu Krajowego Brutto (PKB) jest szybszy od średniego dla całej Unii Europejskiej dzięki czemu niekorzystna dla Polski różnica powoli zmniejsza się, to jednak wartość PKB w przeliczeniu na jednego mieszkańca (w PPS) jest wciąż jedną z najniższych w UE – w 2023 r. była ona o 21,8% niższa od średniej dla całej UE-27⁵ co plasowało Polskę na 21 miejscu wśród krajów UE. Gorsza sytuacja jest w Bułgarii, Grecji, Łotwie, Słowacji, Chorwacji i Węgrzech. Równocześnie przeciętna wartość (mediana) ekwiwalentnego dochodu netto w Polsce w 2023 r. była niższa od wartości przeciętnej dla UE-27 o 17,1% co plasowało Polskę na 19 miejscu wśród krajów UE, natomiast dziesięć lat wcześniej w 2013 r. dochody netto w Polsce były przeciętnie niższe niż w UE o 39,2% i byliśmy na 20 miejscu wśród krajów UE⁶.

⁵ https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/nama_10_pc__custom_15967999/default/table?lang=en

⁶ https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/ilc_di03__custom_16077825/default/table

Za korzystne należy uznać zjawisko zmniejszania się zróżnicowania dochodów w naszym kraju i jego mniejszy poziom niż przeciętny w krajach UE-27. Wyraża to wskaźnik zróżnicowania kwintylowego – dochody do dyspozycji jakie ma 20% osób o najwyższym ich poziomie były w Polsce w 2023 r. 4,06 razy wyższe niż te jakie ma 20% osób o najniższych dochodach, podczas gdy dla UE-27 wskaźnik ten wynosił 4,72. (dane Eurostatu⁷). Niższa niż w Polsce wartość tego wskaźnika jest w siedmiu krajach m.in. w Belgii, Finlandii, Holandii jak również w Czechach.

Za bardzo korzystny z punktu widzenia zdrowia publicznego należy uznać postępujący w naszym kraju do 2022 r. spadek zasięgu ubóstwa ekonomicznego i wykluczenia społecznego szacowanego w oparciu o dochody i wydatki gospodarstw domowych, który niestety uległ zahamowaniu w 2023 r. Za zagrożone ubóstwem uważa się, zgodnie z definicją przyjętą przez kraje UE, osoby żyjące w gospodarstwach domowych, których dochód do dyspozycji jest niższy od granicy ubóstwa ustalonej na poziomie 60% mediany dochodu w danym kraju z uwzględnieniem skali porównywalności z uwzględnieniem transferów społecznych. Wykluczeniem społecznym zagrożone są osoby w gospodarstwach domowych o pogłębionej materialnej deprywacji (brak możliwości zaspokojenia ze względów finansowych co najmniej 4 z 9 uznanych potrzeb) lub osoby w gospodarstwach domowych o bardzo niskiej intensywności pracy⁸. Ostatnie dane Eurostatu pokazują, że w Polsce wskaźnik ten jest obecnie o 5 pp. niższy od przeciętnego dla krajów UE-27 (ryc. 2.9a), a ponadto tylko w 4 krajach UE zagrożenie ubóstwem lub wykluczeniem społecznym jest mniej powszechne niż w Polsce – w Czechach, Słowenii, Finlandii i Holandii. Pozytywną różnicę w porównaniu z pozostałymi krajami UE obserwuje się wśród dzieci i młodzieży poniżej 18 lat (gorsza sytuacja niż w Polsce jest w 20 krajach), natomiast brak jest poprawy wśród osób najstarszych w wieku 65 lat i więcej. Jednak również w tej grupie odsetek osób zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym jest poniżej przeciętnego dla krajów UE.

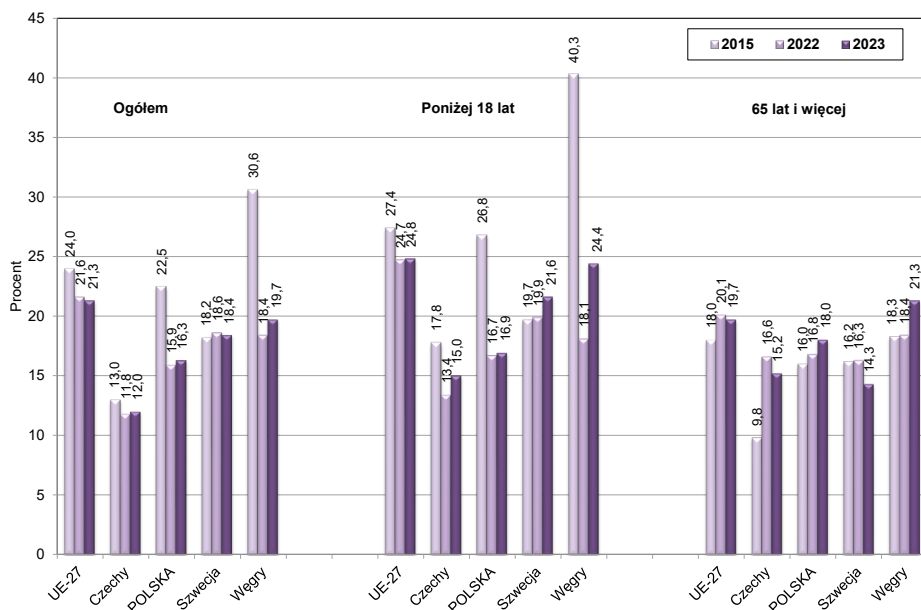
Zagrożenie ubóstwem i wykluczeniem społecznym dzieci jest bardzo silnie związane z poziomem wykształcenia rodziców zarówno w Polsce jak i Unii Europejskiej ogółem. Po 2015 r. (a dokładnie po 2016 r.) nastąpiła w Polsce znaczna poprawa pod tym względem, ale zróżnicowanie jest wciąż duże (ryc. 2.9b). Warto jednak zwrócić uwagę, że o ile jeszcze w 2015 r. w Polsce dzieci rodziców

⁷ https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/ilc_di11__custom_15986004/default/table?lang=en

⁸ [https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Glossary:At_risk_of_poverty_or_social_exclusion_\(AROE\)](https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Glossary:At_risk_of_poverty_or_social_exclusion_(AROE))

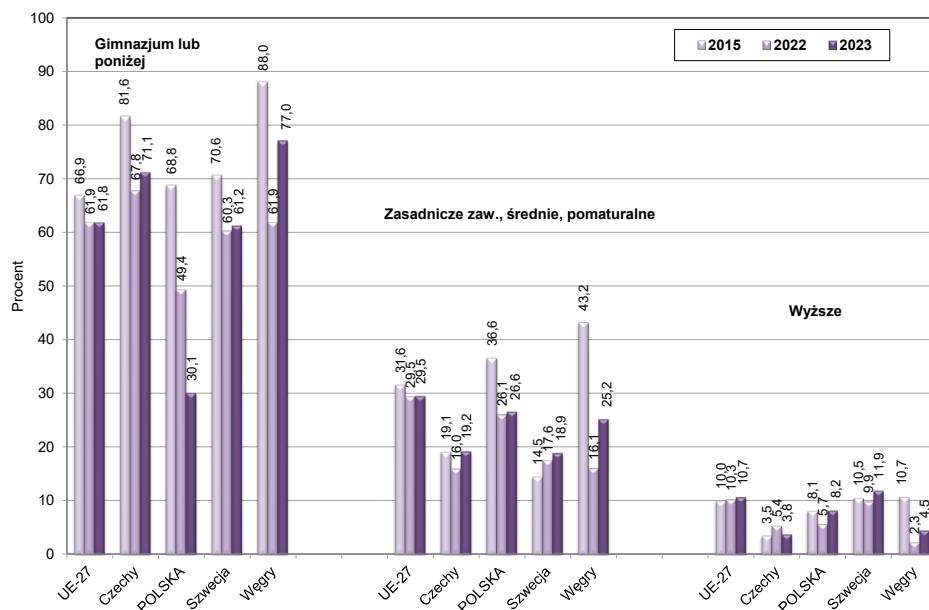
o wykształceniu poniżej wyższego były bardziej zagrożone ubóstwem lub wykluczeniem społecznym niż przeciętnie w krajach UE to w następnych latach już nie i zagrożenie to jest w ostatnich latach niższe niż na przykład w Szwecji.

Zagrożenie ubóstwem lub wykluczeniem społecznym jest w Polsce wyraźnie zróżnicowane regionalnie co pokazują dane opracowane przez Eurostat⁹. W najmniejszym stopniu, co jest dosyć oczywiste, występuje ono w regionie Warszawskim Stołecznym oraz w ostatnich dwóch latach 2022–2023 w województwie śląskim (ryc. 2.9c). Najbardziej zagrożeni ubóstwem i wykluczeniem społecznym są mieszkańcy województw podlaskiego, warmińsko-mazurskiego, kujawsko-pomorskiego i lubelskiego. Niekorzystnym zjawiskiem jest znaczne pogorszenie sytuacji w latach 2022–2023 w woj. podlaskim, a w 2023 r. w woj. kujawsko-pomorskim i świętokrzyskim.

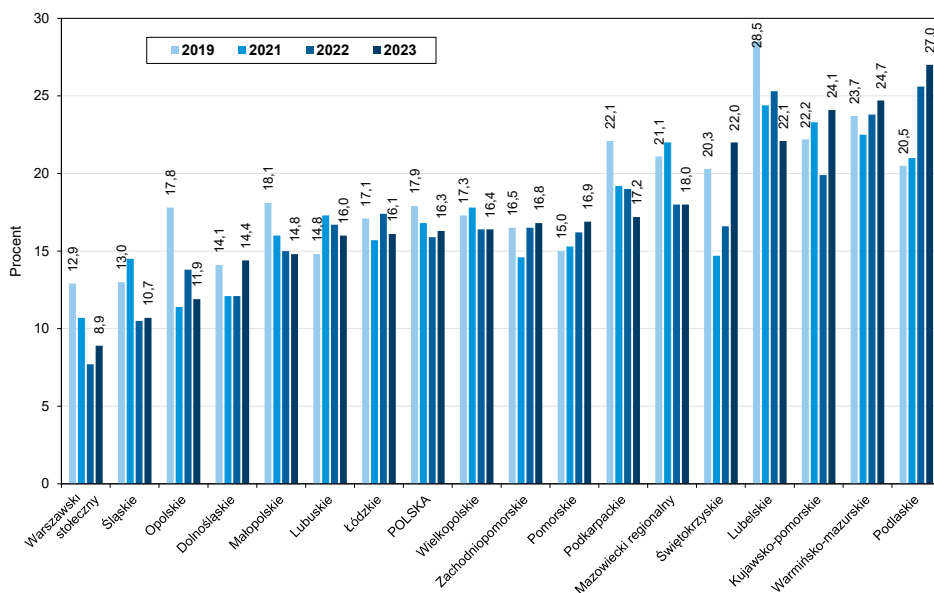

Ryc. 2.9a. Odsetek ludności zagrożonej ubóstwem lub wykluczeniem społecznym, ogółem oraz w grupie wieku poniżej 18 lat oraz 65 lat i więcej w Polsce oraz w UE-27 ogółem i w wybranych krajach w latach 2015, 2022 oraz 2023 (dane Eurostat, badanie EU-SILC)

⁹ https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/ilc_peps11n__custom_16041775/default/table?lang=en

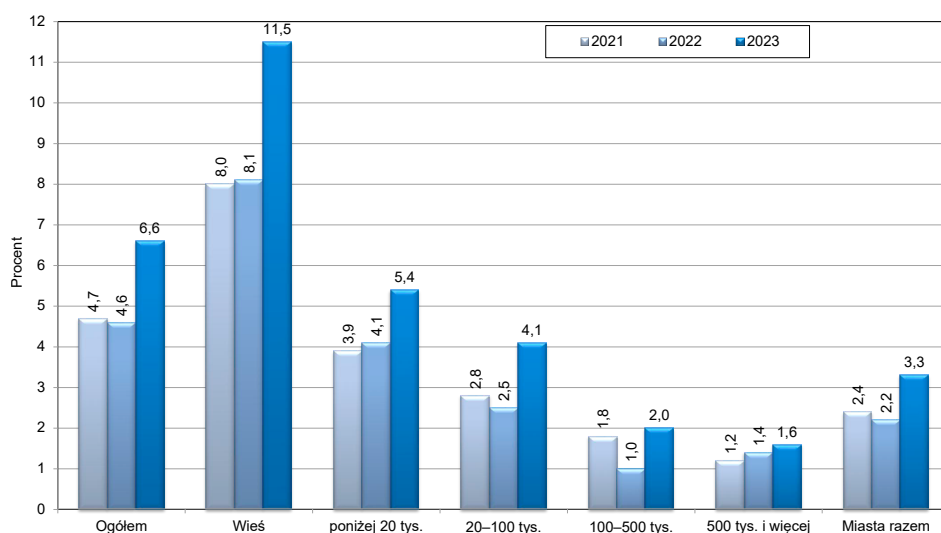

Ryc. 2.9b. Odsetek dzieci i młodzieży w wieku poniżej 18 lat zagrożonej ubóstwem lub wykluczeniem społecznym wg poziomu wykształcenia głowy gospodarstwa domowego w Polsce oraz w UE-27 ogółem i wybranych krajach w latach 2015, 2022 i 2023 (dane Eurostat, badanie EU-SILC)

Ryc. 2.9c. Odsetek ludności zagrożonej ubóstwem lub wykluczeniem społecznym wg województw w latach 2019, 2021, 2022 i 2023 (dane Eurostat, badanie EU-SILC)

Na rycinach 2.10a i 2.10b pokazano występowanie w Polsce ubóstwa skrajnego w dwóch przekrojach ważnych dla analiz zróżnicowania stanu zdrowia ludności tzn. wg charakteru miejscowości zamieszkania (wieś, miasta o różnej wielkości) oraz wg wykształcenia głowy gospodarstwa domowego. Granica ubóstwa skrajnego ustalana jest na podstawie minimum egzystencji szacowanego przez Instytut Pracy i Spraw Socjalnych dla jednoosobowego gospodarstwa pracowniczego. Minimum egzystencji uwzględnia jedynie te potrzeby, których zaspokojenie nie może być odłożone w czasie, a konsumpcja niższa od tego poziomu utrudnia życie i stanowi zagrożenie dla rozwoju psychofizycznego człowieka¹⁰.

Ryc. 2.10a. Wskaźniki zasięgu ubóstwa skrajnego według klasy miejscowości zamieszkania w latach 2021–2023 (dane GUS¹¹)

W 2023 r. wystąpił znaczny wzrost wskaźnika ubóstwa skrajnego, który jak uważa GUS „miał miejsce w sytuacji poprawy przeciętnej sytuacji dochodowej gospodarstw domowych (w ujęciu nominalnym i realnym)¹². Jednak w tym czasie zaobserwowano też spadek poziomu wydatków w ujęciu realnym¹³. Dodatkowo trzeba

¹⁰ GUS Aneks do opracowania sygnałnego „Zasięg ubóstwa ekonomicznego w Polsce w 2023 r.”

¹¹ W związku z uaktualnionym uogólnieniem w oparciu o wyniki Narodowego Spisu Powszechnego Ludności i Mieszkań 2021 wyniki za lata 2021–2022 różnią się od wcześniej publikowanych

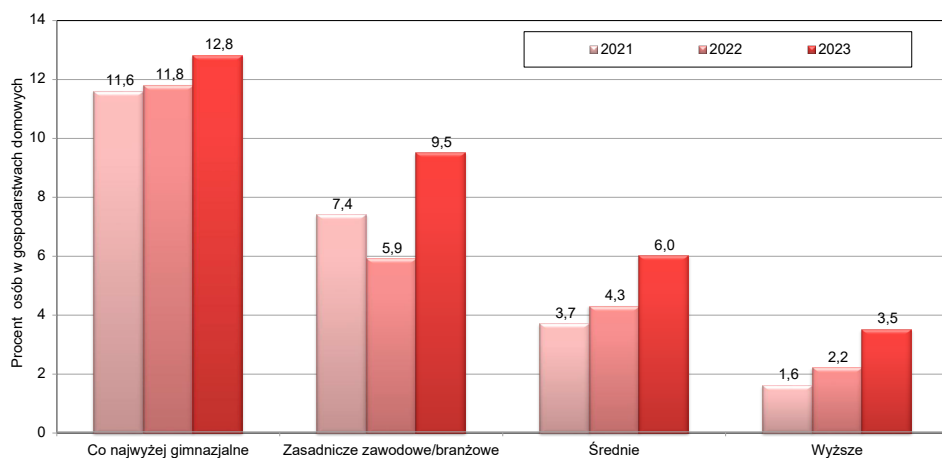
¹² Patrz: Informacja sygnałna: <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/warunki-zycia/dochody-wydatki-i-warunki-zycia-ludnosci/sytuacja-gospodarstw-domowych-w-2023-r-w-swietle-badania-budzetow-gospodarstw-domowych,3,23.html>

¹³ Patrz: Informacja sygnałna -jak wyżej.

wspomnieć, co może wydawać się zaskakujące, że w 2023 r. spadła też (rok do roku) wartość odsetka złych lub raczej złych ocen subiektywnych sytuacji materialnej wśród ogółu gospodarstw domowych (z ok. 6% do ok. 5% gospodarstw domowych)^{14,15}.

Wśród mieszkańców wsi występuje wyraźna nadwyżka ubóstwa skrajnego w porównaniu do mieszkańców miast, nawet tych małych (ryc. 2.10a). Mieszkańcy miast mają znacznie większe szanse na ochronę podstawowych potrzeb egzystencjalnych w porównaniu z ogółem mieszkańców wsi. Środowiskiem najbardziej sprzyjającym zapewnieniu warunków życia na poziomie nie zagrażającym psychofizycznemu rozwojowi są duże miasta powyżej 100 tys. mieszkańców.

Występuje wyraźny związek między wykształceniem głowy gospodarstwa domowego i zagrożeniem gospodarstwa występowaniem skrajnego ubóstwa (ryc. 2.10b). Odsetek osób w gospodarstwach domowych zagrożonych skrajnym ubóstwem radykalnie zmniejsza się wraz ze wzrostem poziomu wykształcenia. To zróżnicowanie ma charakter trwały. Warto zauważyć, że w 2023 r. zagrożenie ubóstwem skrajnym zwiększyło się w stosunku do 2021 r. i 2022 r. we wszystkich grupach gospodarstw domowych niezależnie od poziomu wykształcenia głowy gospodarstwa.

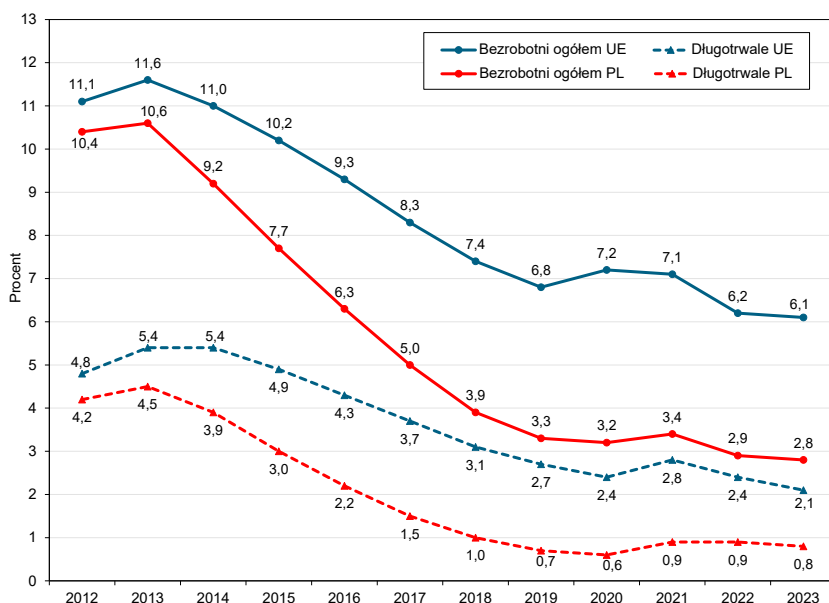
Ryc. 2.10b. Wskaźniki zasięgu ubóstwa skrajnego według wykształcenia głowy gospodarstwa domowego w latach 2021–2023 (dane GUS¹⁶)

¹⁴ Patrz: <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/warunki-zycia/dochody-wydatki-i-warunki-zycia-ludnosci/sytuacja-gospodarstw-domowych-w-2023-r-w-swiecie-badania-budzetow-gospodarstw-domowych,3,23.html>

¹⁵ GUS „Zasięg ubóstwa ekonomicznego w Polsce w 2023 r.” 28.06.2024 r.

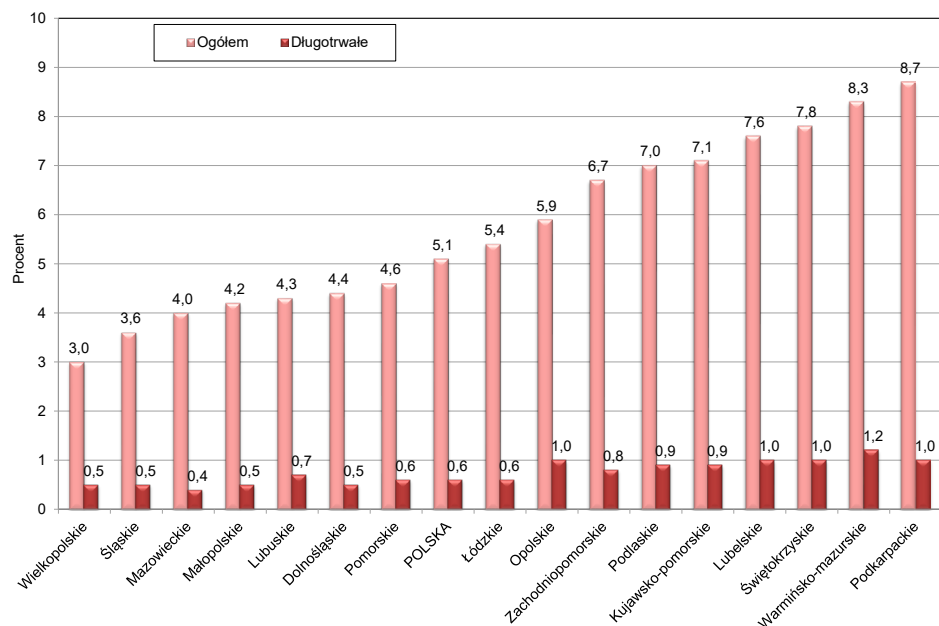
¹⁶ W związku z uaktualnionym uogólnieniem w oparciu o wyniki Narodowego Spisu Powszechnego Ludności i Mieszkań 2021 wyniki za lata 2021-2022 różnią się od wcześniej publikowanych

Wyraźna jest dalsza poprawa sytuacji w Polsce w stosunku do wcześniejszych lat w zakresie bezrobocia, które nie tylko jest na poziomie niższym od przeciętnego dla krajów UE-27, ale zalicza się do jednego z najniższych w UE. Jak wynika z prowadzonego w tych krajach Badania Aktywności Ekonomicznej Ludności BAEL (ang. *Labour Force Survey*, LFS) w 2023 r. stopa bezrobocia w Polsce w populacji 15–74 wynosiła 2,8% (niższa była tylko w Czechach 2,6%) podczas gdy średnia dla UE-27 wynosiła 6,1%. (ryc. 2.11). Ponadto, bardzo korzystny jest fakt niższej w Polsce stopy bezrobocia długotrwałego, tzn. trwającego powyżej 12 miesięcy, która w 2023 r. wynosiła zaledwie 0,8% w stosunku do aktywnej ludności podczas gdy średnia dla UE28 wynosiła 2,1%. Tylko w Danii (0,5%) i w Holandii (0,5%) była ona niższa niż w Polsce.

Ryc. 2.11. Stopa bezrobocia ogółem oraz bezrobocia długotrwałego wśród osób 15–74 lata w Polsce oraz przeciętna w krajach UE-27 w latach 2012–2023 (dane Eurostat, badanie LFS)

Zagrożenie bezrobociem ogółem oraz bezrobociem długotrwałym znacznie różni się w poszczególnych województwach (ryc. 2.12). W 2023 r. najbardziej korzystna sytuacja pod względem poziomu bezrobocia ogółem była w woj. wielkopolskim a długotrwałego w woj. mazowieckim, natomiast najwyższy wskaźnik zagrożenia bezrobociem ogółem obserwuje się w woj. podkarpackim, a bezrobociem długotrwałym w woj. warmińsko-mazurskim i ta niekorzystna sytuacja na Warmii i Mazurach oraz Podkarpaciu występuje od wielu lat.

Ryc. 2.12. Stopa bezrobocia rejestrowanego ogółem oraz długotrwalego wg województw w 2023 r. (dane GUS)

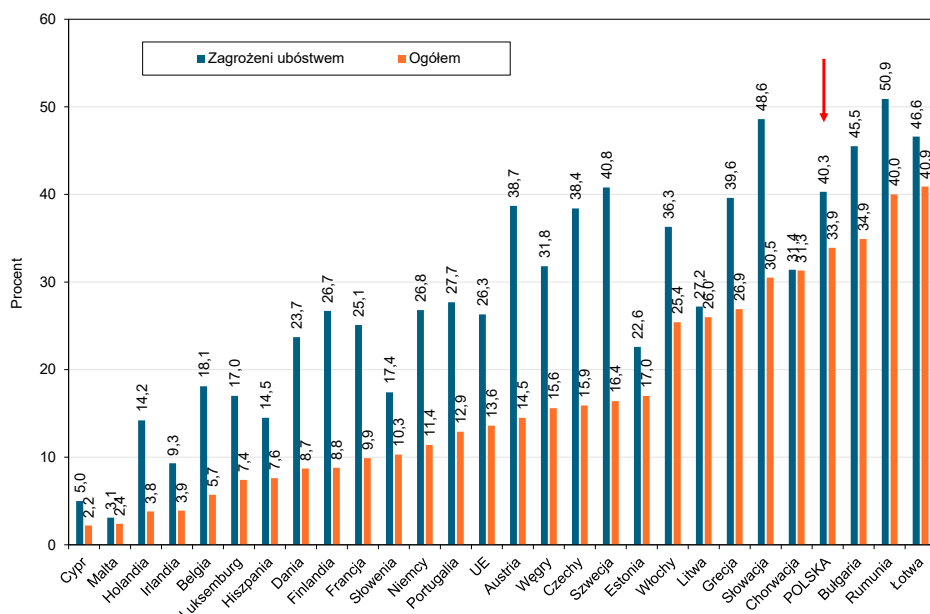
Ważnym aspektem zatrudnienia z punktu widzenia społecznego, jak również zdrowia publicznego jest możliwość wykonywania pracy w niepełnym wymiarze, która umożliwia lepsze wypełnianie obowiązków rodzinnych, dotyczących także zdrowia, na przykład związanych z opieką nad dziećmi czy osobami starszymi. W Polsce sytuacja od lat wyraźnie niekorzystnie odbiega od przeciętnej w krajach OECD i UE – pracownicy, zarówno mężczyźni, ale szczególnie kobiety, są znacznie rzadziej zatrudniani w niepełnym wymiarze. W 2023 r. w Polsce odsetek tak zatrudnionych mężczyzn w stosunku do ogółu zatrudnionych w wieku 20–64 lata wynosił 3,2% a w UE-27 7,7% natomiast w przypadku kobiet analogiczne odsetki wynosiły 8,3% i 27,9%¹⁷. Warto jednak zwrócić uwagę, że o ile w przypadku mieszanek UE w tym wieku zatrudnionych w niepełnym wymiarze dla 18,2% nie była to ich samorzutna decyzja to w przypadku Polek odsetek ten był niższy i wynosił 11,5%¹⁸.

Warunki mieszkaniowe Polaków są pod niektórymi względami gorsze od przeciętnych w Unii Europejskiej. Szczególnie wyraźnie występuje to w odniesieniu

¹⁷ https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/lfsa_eppga__custom_16033839/default/table?lang=en

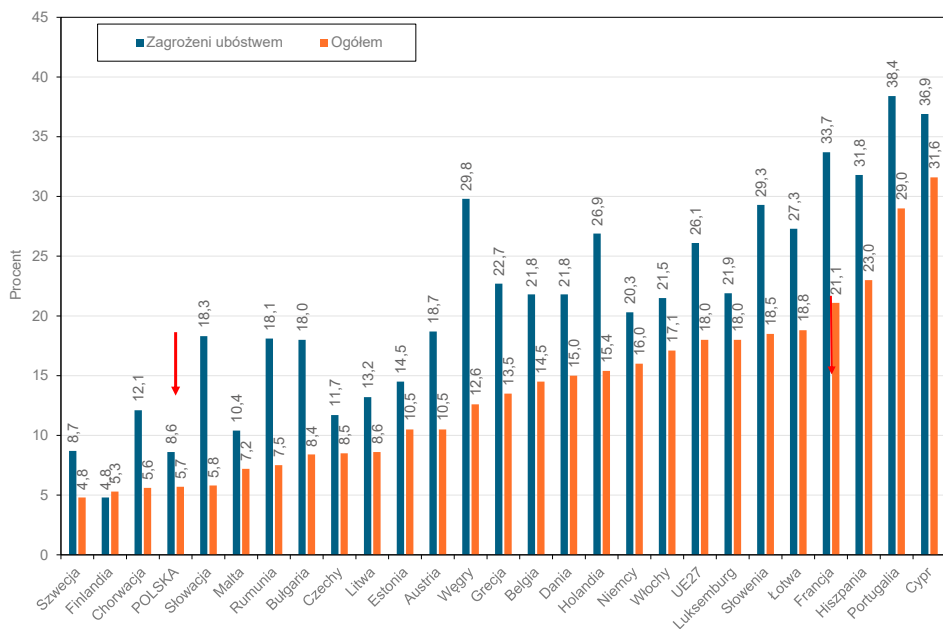
¹⁸ https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/lfsa_eppgai__custom_16034272/default/table?lang=en

do zagęszczenia mieszkań. Zgodnie z definicją Eurostatu przyjmuje się, że osoba żyje w mieszkaniu o zwiększonym zagęszczeniu (*overcrowded*) jeżeli mieszkanie nie spełnia któregoś z następujących warunków: (a) ma co najmniej jeden pokój, (b) każde małżeństwo ma co najmniej jeden pokój, (c) każda pojedyncza osoba w wieku 18 lat i starszym ma co najmniej jeden pokój, (d) dwoje dzieci w wieku 12–17 lat o tej samej płci mają co najmniej jeden pokój, (e) każde z dzieci w wieku 12–17 lat, które nie należy do poprzednich kategorii ma co najmniej jeden pokój, (f) każda para dzieci poniżej 12 lat ma swój pokój. Jak widać na rycinie 2.13 przy takiej definicji 40,3% ludności Polski mieszka w zagęszczonych mieszkaniach podczas gdy w całej UE przeciętnie tylko 13,6%. Obecnie gorsza jest sytuacja zaledwie w trzech krajach – w Bułgarii, Rumunii i Łotwie. Dane nie obejmują gospodarstw jednoosobowych. Zagęszczenie mieszkania bardzo zależy od dochodów, tak więc osoby zagrożone ubóstwem, tzn. żyjące w gospodarstwach domowych, których dochód do dyspozycji jest niższy od 60% mediany dochodu w danym kraju z uwzględnieniem skali porównywalności, znacznie częściej niż ogół mieszkają w zagęszczonych mieszkaniach (w Polsce 40,3%). Należy zauważyć, że ta niekorzystna różnica jest w Polsce znacznie mniejsza od przeciętnej dla krajów UE-27 (ryc. 2.13).

Ryc. 2.13. Odsetek ludności mieszkającej w Polsce i w krajach UE w mieszkaniach o zwiększonym zagęszczeniu wśród ogółu ludności oraz ludności zagrożonej ubóstwem, 2023 r. (dane Eurostat, badanie EU-SILC)

Natomiast jeżeli wziąć pod uwagę ocenę warunków mieszkaniowych ze względu na jakość mieszkania i występowanie którejs z cech jego złej jakości, do których należy: przeciekający dach, wilgoć na ścianach, podłogach, fundamencie, butwiejące okna lub podłogi to sytuacja w Polsce jest lepsza od przeciętnej dla krajów UE-27 (ryc. 2.14). Osoby zagrożone ubóstwem częściej mieszkają w złych warunkach niż ogół społeczeństwa, ale również w tej grupie ludności sytuacja w Polsce jest obecnie znacznie lepsza niż przeciętna w UE-27 a ponadto ta niekorzystna dla osób zagrożonych ubóstwem różnica w stosunku do ogółu ludności jest w Polsce mniejsza niż przeciętna w krajach UE.

Ryc. 2.14. Odsetek ludności ogółem oraz ludności zagrożonej ubóstwem mieszkających w mieszkaniach złej jakości w krajach UE-27 w 2023 r. (dane Eurostat, badanie EU-SILC)

Jedną z sumarycznych miar ogólnej sytuacji społecznej krajów jest syntetyczny Wskaźnik Rozwoju Społecznego (Human Development Index HDI), który został zaproponowany przez ONZ dla celów porównań międzynarodowych. Jest on miarą opartą na wartości średniej wskaźników obejmujących trzy podstawowe sfery życia. Są to: sfera zdrowia (oceniana poprzez wskaźnik przeciętnej długości życia), edukacji (wskaźniki przeciętnej liczby lat nauki dla osób w wieku 25 lat i starszym, oraz oczekiwanej liczby lat nauki dla dzieci rozpoczynających

naukę szkolną), a także zamożności tzn. dochodu (a konkretnie jego logarytmu) przypadającego na głowę mieszkańca z uwzględnieniem parytetu siły nabywczej (PPP) (Dochód Krajowy Brutto *Gross National Income*). Konstrukcja wskaźnika określa docelowe wartości w każdej z wymienionych sfer. Według ostatnich danych ONZ dla 2023 r. Polska z indeksem 0,906 (indeks dla ogółu krajów OECD 0,916) zaliczana jest do krajów o najwyższym indeksie HDI i plasuje się na 18 miejscu w Unii Europejskiej i na 35 miejscu w świecie.¹⁹ W latach 2010–2022 przeciętny roczny wzrost wartości HDI dla Polski wynosił 0,35% i był większy niż dla ogółu krajów OECD 0,26%.²⁰

¹⁹ HDR25_Statistical_Annex_HDI_Table.xlsx

²⁰ <https://hdr.undp.org/system/files/documents/global-report-document/hdr2023-24reporten.pdf>